Egidijus Aleksandravičius

SENOSIOS LIETUVOS ATVAIZDAS NŪDIENOS ŠVIESOJE: APIE JUOZAPĄ JAROŠEVIČIŲ IR JO ISTORIJĄ

Didinga Lietuvos praeitis iš šiandienos kartų reikalauja jautrios atsakomybės ir kantraus supratimo. Tas didingumas nesiduoda be nuodėmės supaprastinamas, be žalos negalima jo įsprausti į tautinės propagandos vadovėlius. Pro plonėjančią kolektyvinės atminties velėną sunkiai dygsta šiandienybės kvietimas labiau domėtis ne tik praėjusių laikų nutikimais, maloniais ir slegiančiais įvykiais, nuo kurių išmanymo priklauso mūsų tapatumo permainos (į gera). Būtina suvokti, kaip seniau visa istorija buvo pasakojama. Gebėjimas neužmiršti šio dvilypumo – kas senovėje nutiko ir kaip keitėsi pasakojimo būdas apie tai, kas dar anksčiau nutiko, – yra labiausiai geistina išsilavinusio žmogaus savybė. Kaip tik ji gelbsti nuo perdėto vienareikšmiškumo arba vieno vienatinio teisingo miglotos praeities aiškinimo chimerų.

Tai, kuo prasideda Józefo Jaroszewicziaus žymiojo tritomio *Obraz Litwy pod względem jej cywilizacyi, od czasów najdawniejszych do końca wieku XVIII* (t. 1–3, Wilno, 1844–1845) lietuviško vertimo pristatymas yra it koks paveikslo fonas. Dabar mėginkim surasti tinkamus rėmus ir geriausią vietą jam pakabinti. Bandysiu parodyti, kad ši užduotis nėra labai paprasta. Net nuspręsti, kaip rašyti čia aptariamo veikalo autoriaus pavardę – Józef Jaroszewicz ar Juozapas Jaroševičius – yra nelengva. Tas pat pasakytina apie pavadinimo lietuvišką versiją. Skirtumas tik tas, kad senųjų lietuvių šviesuolių pavardžių

rašyba yra bendras galvos sopulys dabartinėje Lietuvoje, o pavadinimo žodžiai – labai atskiras, nors kai kuriuos mūsų istorikus jau seniai dominęs klausimas.

Toliau šiame tekste remsiuosi lietuvių istoriografijos tradicija ir vadinsiu autorių Juozapu Jaroševičiumi, taip, kaip esame įpratę vadinti Motiejų Valančių ar Simoną Daukantą, kurie visai natūraliai savo lenkiškoje korespondencijoje pasirašydavo Wolonczewskiu ir Dowkontu. Pavadinimo byla sudėtingesnė. Ji primena kada ne kada tarp lietuvių istorikų kylantį svarstymą, kaip elgtis susidūrus su XIX amžiaus lenkų raštijos sąvokomis *Dzieje* ir *Historia*, o čia dar ir *Obraz*, kurį dr. Vytautas Berenis – kantriausias Juozapo Jaroševičiaus kūrybos tyrinėtojas ir dabar pristatomo veikalo vertėjas – verčia *vaizdas*. Formaliai žiūrint – tai paprastas dalykas. XIX amžiaus lenkų kalboje, o ir dabar, tai reiškia *vaizdą*, *atvaizdą*, *paveikslą*. Tačiau pasirinkimas lietuviškam pavadinimui yra šiek tiek kankinantis.

Regis, pirmasis su panašiais sunkumais susidūrė dar Simonas Daukantas. Ne tik rašydamas žodynus, bet ir prie istoriko darbo stalo. Keturiuose Lietuvos istorijos variantuose pavartojo keturis terminus. Pirmasis kūrinys *Darbai senųjų lietuvių, kalnėnų ir žemaičių* (1822), antrasis – *Istorija žemaitiška* (1834), trečiasis – *Būdas...* (1845) ir ketvirtasis – *Pasakojimas apie veikalus lietuvių tautos senovėje* (1850). XIX amžiaus pradžioje, istorijai įsitvirtinant Vilniaus universiteto auditorijose, buvo primygtinai pabrėžiama, kad mokslinės istoriografijos darbininkas turėtų rašyti tik apie žmogaus darbus ir įrodyti (bent jau prielaidas šaltiniais, logika, filosofija grįsti) įmanomus dalykus. *Dzieje* – tai, žinoma, *darbai* ir *veikalai*.

Kaip Juozapo Jaroševičiaus tritomio pavadinimą būtų išvertęs Simonas Daukantas? Jis savo laiškuose Teodorui Narbutui gana piktai burnojo autoriaus kūrinį, kuris skaitytojus pasiekia tuo pačiu metu, kaip ir *Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių*. Leidžiu sau spėti (perskaitęs puikią Simono Daukanto istoriografijai skirtą Sauliaus Pivoro knygą *Virtus Lituana*), kad jo versija būtų prasidėjusi *Lietuvos*

paveikslas... Pirmiausia dėl to, kad senosios Lietuvos paveikslas yra jo vartotas pasakymas. Antra, nepaisant titaniškų pastangų rasti ar sugalvoti lietuviškus žodžius savo istorijoms, jis buvo sau griežtas – logika svarbiau visko. Vaizdas – tai, ką regime be įsikišimo į jį (suprantu, kad kai kurioms filosofijos mokykloms abejojant), o štai atvaizdas arba paveikslas – tai jau mūsų kalbos arba teptuko kūrinys. Juk apie juos senovėje ir šiandien pirmiausia rašoma istorijose.

Žodžiams ir darbams susidūrus praeities atskleidimo scenoje kaipmat išryškėja kantrybės, jautros ir tolerancijos būtinybė. Dabar tik galime stebėtis, kad beveik du šimtmečius užtrukęs Juozapo Jaroševičiaus kūrinio kelias į lietuviškai skaitančią auditoriją yra nusėtas pačiomis netikėčiausiomis keistenybėmis ir paradoksais. Tiesą sakant, ne ką mažiau paradoksalus šiandien atrodo ir jo amžininko, kūrybinio gyvenimo kelian iš Vilniaus universiteto išėjusio Daukanto veikalų likimas. Štai Jaroševičiaus vertimas į dabartinę lietuvių kalbą perskaitomas it gaivus ir šviežias pasakojimas. Daukanto (ir ne tik jo, bet visų anais laikais lietuviškai bandžiusių rašyti rimtais akademiniais klausimais) kalba beveik nepaskaitoma. Argi tai ne paradoksas? Kaip dviejų šimtmečių gelmėje lenkų kalbą vartoję lietuvių šviesuoliai turėjo didesnę auditoriją, taip ir dabar jų vertimas leistų tokios tikėtis. Daukanto taku ėję ir anuomet, ir dabar turi tenkintis labai kuklia skaitytojų mažuma.

* * *

Savo atlikto vertimo pratarmę ir komentarus skaitytojams geriausiai būtų pristatęs pats Vytautas Berenis. Jis buvo pajėgus istorikas, įžvalgus interpretuotojas, skaitęs praeities tekstus su filosofo ir teoretiko akiniais, bet svarbiausia – daugelį metų praleidęs prie Juozapo Jaroševičiaus istoriografijos. Deja, ankstyva mirtis jam neleido pabaigti pradėtų darbų. Tačiau ir Vytauto Berenio adresu pasakytina, kad giliai aręs rimčiausio XIX amžiaus pradžios Vilniaus mokyklos istoriko praeities tyrinėjimo laukus, jis labai toli nepastūmėjo biografijos pažinimo riboženklių.

Ilgamečio sėdėjimo archyvuose reikalaujantis tyrimas niekieno nebuvo atliktas. Iš čia – dar vienas paradoksas: geriausiu XIX amžiaus istoriografijos kūriniu vėlesniais laikais linksniuojamo Lietuvos istorijos tritomio autorius taip ir liko enciklopedinių žinių šešėlyje. Pabrėžtina: niekas rimtai nesiėmė jo biografijos. Kad ir taip, kaip ano meto istorikų darbų ir gyvenimų tyrėja Reda Griškaitė padarė su Teodoro Narbuto, Mykolo Balinskio ir kitų palikimais. Galbūt ginčytis reikėtų tik dėl vieno – kiek tai yra paradoksas. Juk kažkas galėtų teigti, kad gerų istorijų autorių gyvenimai neretai lieka užmarštyje.

Laikas sieja Juozapą Jaroševičių ir Simoną Daukantą – abu gimė tais pačiais metais. Didiesiems istorikams buvo lemta gimti lemtingais Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos prapulties laikais. *Lietuvos atvaizdo* kūrėjas mirė 1860-aisiais. Simonas Daukantas gyveno ketveriais metais ilgiau. Dar labiau lemtinga regisi abiejų istorikų kilties vietų skirtumas. Daukanto Žemaitija – mūsų sąmonėje labai aiškiai atpažinta, gana giliai surasta, buvęs ankstyvojo lietuvių Atgimimo etapo lopšys. Bielskas (arba Balstogės kaimynystėje įsikūręs Bielsk Podlaski), kuriame gimė ir vėlyvojo amžiaus dienas leido Juozapas Jaroševičius, tūnojo toje erdvėje, kuri driekėsi į rytus nuo Vilniaus, simboliškai priklausė nuo Naugarduko istorijų. Tai kultūrų ir atminčių interferencijos erdvė, šiandien padalyta Lietuvos ir Baltarusijos sienų. XIX amžiaus pradžioje akylo ir kritiško stebėtojo, koks buvo Stanislovas Moravskis, akyse tai buvo it koks lietuviškos civilizacijos kalnynas. Visa kita Lietuva – tai *Sahara*, atsainiai apibūdino jis savo populiariuose atsiminimuose.

Nuo šių lietuviškos civilizacijos aukštumų į Vilnių nusileido ne tik šio įvadinio straipsnelio herojus, bet ir Ignacas Onacevičius, Ignacas Danilavičius, ką jau kalbėti apie Tadeušą Kosciušką ir Adomą Mickevičių. Tai vis didieji lietuviai, kalbėję ir rašę lenkiškai. O lenkų kalba netrukdė jiems tokiais jaustis. Tais laikais lėmė paveldėta iš senosios LDK pilietinė sąmonė, tikėjimas lietuvių laisvėmis ir Lietuvos Statuto išmintimi.

Būsimasis *Lietuvos atvaizdo* autorius 1815 metais – tada gana jaunas – baigė teisės studijas Vilniaus universitete, o po to dešimčiai metų nusikėlė į Voluinę. Jis dėstė teisės istoriją Kremeneco licėjuje, kurio mecenatas buvo įtakingas istorikas Tadeuszas Czackis. Net Simonas Daukantas savo *Būdo* pabaigoje giliau praeitį pažinti geidžiantį lietuvių skaitytoją nukreipė į garsųjį 1800–1801 metais paskelbtą dvitomį veikalą *Apie lietuvių ir lenkų teises*[1]. Beje, tame pačiame licėjuje savo akademinę karjerą pradėjo ir būsimasis Vilniaus universiteto profesorius Joachimas Lelevelis, istoriografijos istorijoje sutartinai laikomas mokslinės istorijos pradininku tiek Lenkijoje, tiek Lietuvoje.

Skirtingai nuo studijas keleriais metais vėliau pradėjusio Simono Daukanto, Juozapas Jaroševičius negalėjo lankyti nei profesoriaus Lelevelio, nei vėliau iš jo katedrą perėmusio Ignaco Onacevičiaus paskaitų, tad ir jų įtaka nebuvo tiesioginė. Nuo 1815-ųjų dešimtmetį dėstė Kremeneco licėjuje, kurį fundatorius ir mecenatas, didis Lietuvos teisės istorikas Tadeuszas Czackis siekė paversti tikra aukštąja mokykla. 1826 metais iš Kremeneco jis buvo Vilniaus universiteto pakviestas dėstyti Lietuvos ir Lenkijos teisės istoriją.

Viskas čia pamažu ritosi nuokalnėn. Universitetą vis dar krėtė rusų valdžios represijos, įsibėgėjusios 1823 metais dėl studentų ir profesorių draugijų bylos. 1828-aisiais Ignacą Onacevičių pašalinus iš universiteto, perėmė jo skaitytą statistikos ir diplomatikos[2] kursą. Nėra žinoma, ar būta kokių nors pagundų tęsti tai, kas Onacevičių darė unikaliu profesoriumi – jis pirmas ėmėsi atskiro Lietuvos istorijos kurso dėstymo. Aišku tik tai, kad 1831 metais uždarius Vilniaus universitetą Juozapas Jaroševičius negavo (ar net neieškojo) profesoriaus

---

1 Tadeusz Czacki, *O litewskich i polskich prawach, o ich duchu, źródlach, związku i o rzeczach zawartych w pierwszem Statucie dla Litwy 1529 Roku wydanem,* t. 1, Warszawa, 1800, 328 s; t. 2, Warszawa, 1801, 274 s.

2 XVIII–XIX amžiais diplomais vadinti senieji aktai, kurių pažinimu užsiėmė diplomatikos tyrinėtojai.

kėdės kituose Rusijos imperijos universitetuose, bet grįžo į savo gimtąjį Bielską ir atsidėjo Lietuvos istorijos tyrinėjimams.

Vytautas Berenis labai akylai atsekė istoriko intelektualinės biografijos pėdsakais ir atskleidė esmines filosofines ir istoriografines jo požiūrio versmes. Šiandien mums itin svarbią *civilizacijos* sampratą jis perėmė iš Europos istorijos mokslą stipriai priekin stumtelėjusių žymaus prancūzų romantinės istoriografijos korifėjaus ir ne ką mažiau svarbaus Prancūzijos politikos veikėjo François Guizot (1787–1874) knygos *Civilizacijos istorija Europoje* ir keturtomio *Civilizacijos istorija Prancūzijoje*.

Berenis, aiškindamas istoriko požiūrį, pagrįstai teigė, kad *J. Jaroševičiaus istoriografinės pažiūros gana panašios į Fr. Guizot: civilizacijos nešama progreso idėja – anksčiau ar vėliau – turėjo įsivyrauti Lietuvoje. XIII–XIV a. prasidėjusį rusų žemių prijungimą prie Lietuvos valstybės lydėjo augimas pravoslaviškos civilizacijos įtakos. 1387 m. krikščionybės priėmimas iš Vakarų padėjo Lietuvai rasti atsvarą vienpusiškai Rytų kultūros įtakai.*[3] Tyrinėtojo ir dabar atverčiamo lietuviško vertimo autoriaus požiūriu, Juozapas Jaroševičius ne tik nostrifikavo prancūzų romantizmo bangos nešamas civilizacijos sampratas, bet ir išliejo pamatus Rytų ir Vakarų civilizacinės lygsvaros, kuri nulėmė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos likimą.

Nelabai kas žinoma apie teisės profesoriaus pasirodymą auditorijoje. Jo paskaitų ir samprotavimų kokybės niekas netyrinėjo. Istoriografijos istorijos požiūriu, dar įdomiau skamba klausimas, kaip mokslinės istorijos įgūdžiai siejosi su giliu teisės išmanymu. Juk – pasikartotina – tiek Simonas Daukantas, tiek Juozapas Jaroševičius buvo teisininkai, teisės magistrai. Iki šiolei manoma, kad istoriko plunksnos jis ėmėsi tik baigęs profesoriauti uždaromame Vilniaus universitete ir atsiskyręs nuo sukrečiančios posukiliminės tikrovės

[3] Vytautas Berenis, „Simono Daukanto ir Juozo Jaroševičiaus istorinės Lietuvos samprata“, *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 5: *Simonas Daukantas*, Vilnius: Viltis, 1993, p. 92.

savo dvare prie Bialos. Tačiau palaipsnį posūkį link Lietuvos istorijos raštų žymėjo kadaise Arnoldo Piročkino atkapstyta vieša paskaita, kurią Vilniaus universitete perskaitė profesorius Juozapas Jaroševičius. Tai nebuvo teisės klausimas, bet tema *Pastabos apie Lietuvos būklę civilizacijos požiūriu nuo seniausių laikų iki XIX amžiaus*[4].

Į viešumą savo rašiniais pradėjo eiti 1834-aisiais, kuomet solidžiame periodiniame leidinyje *Znicz* paskelbė didelį straipsnį *O stanie Litwy do przyjęcia wiary chrześciańskiej* (*Apie Lietuvos būklę prieš krikščionių tikėjimo priėmimą*). Po metų it būsimą didįjį kūrinį pranašaujanti kregždė tame pačiame žurnale buvo paskelbtas konceptualus straipsnis *Litwa pod względem cywilyzacyi w trzech pierwszych jej chrześcijaństwa wiekach* (*Lietuva civilizacijos požiūriu pirmus tris krikščionybės šimtmečius*). 1840 metais jis paskelbia ant priešistorės slenksčio piešiamą Lietuvos pradžios atvaizdą. Didelis straipsnis *O Herulach pobratymcach Litwinów* kaip ir žymėjo parengiamųjų darbų pabaigą. Tik būsimo *Lietuvos atvaizdo* pirmojo tomo, skirto klausimams nuo lietuvių kilmės iki Lietuvos krikšto priėmimo, apmatai buvo paskelbti vėliausiai.

Trys ano meto skaitytojus patraukę straipsniai buvo tiesi nuoroda į tris būsimojo veikalo tomus. Tai aiškus nurodymas į mokslinės raidos kelią, kuriuo buvo labai nuosekliai žengta. Juozapas Jaroševičius kantriai šlifavo savo tritomio struktūrą – tai nesunkiai atpažįstama. Kita vertus, iki dabar niekas jo mokslinės biografijos plačiau netyrinėjo, tad nėra žinomos konkrečios detalės, per kokias kliūtis ir slenksčius buvo žengiama. Galima tik neabejoti, kad prie savojo *opus magnum* jis vargo ilgiau kaip dešimtį metų.

Juozapo Jaroševičiaus vėlyvasis gyvenimo tarpsnis greičiausiai praėjo gimtajame Bielske, kaip ir daugeliui ano meto šviesuolių, užsidarius tarp keturių savo dvarelio sienų ir ieškant prasmės kūryboje.

---

4 Arnoldas Piročkinas, „Iš mūsų kultūros istorijos (Juozapo Jaroševičiaus pranešimas)“, *Mokslas ir gyvenimas*, 1979, nr. 10, p. 23–24.

Lietuvos kultūros istorijoje tas laikotarpis buvo ne vieno akylo amžininko apibūdinamas kaip metas, kuomet iš rusų represijų prislėgto Vilniaus visi išsivažinėjo į savo dvarus ir kaimus. Kartais tai duodavo įspūdingus meno ir mokslo vaisius. Šiandien lietuviško vertimo forma į mūsų gyvenimą grąžinamas veikalas kaip tik ir yra įspūdingas XIX amžiaus vidurio kūrybiško užsidarymo vaisius. Uždaryto Vilniaus universiteto profesoriaus kilnus kuklumas, kantrumas ir nuoseklumas atsispindi jo pasakojamos Lietuvos istorijos sakiniuose ir žodžiuose.

* * *

Dar vienas paradoksų sąrašan įrašytinas dalykas yra susijęs su dabar Garbiajam Skaitytojui į rankas atiduodamu Juozapo Jarošević̆iaus *Lietuvos atvaizdo* vertimu. Istorijai iš retorikos bei pragmatinių-edukacinių užduočių tarnaitės išaugant į savarankišką mokslinę discipliną, šis veikalas nesyk buvo vadinamas geriausiu XIX amžiaus Lietuvos istoriografijos pavyzdžiu. Šiuolaikinio lietuvių mokslo plotmėje pamatinę nuostatą įtvirtino Zenonas Ivinskis savo klasiškame straipsnyje *Lietuvos istorija romantizmo metu ir dabar.* Parašytas 1939 metais, tad Vasario 16-osios Respublikos saulėlydyje, straipsnis pirmąkart buvo paskelbtas 1940-aisiais. Tai, kad 1972 metais jis darsyk buvo publikuotas Romoje leidžiamuose *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimų darbuose*[5], tik sustiprina prielaidą, kad autoriaus ir redakcijos supratimu, net ir po trijų dešimtmečių jo teiginiai išliko aktualūs.

Nors Zenonas Ivinskis konkrečiai nenagrinėjo Juozapo Jarošević̆iaus kūrinių, tačiau kartu su Ignacu Danilavičiumi laikė juodu istorijos mokslo istorijai reikšmingiausiu duetu dėl kritiškumo pirminių šaltinių atžvilgiu. Kita vertus, jis neatkreipė dėmesio į tai, kad Danilavičius visų pirma gilinosi į šaltinotyros temas, bet neparašė

5 Zenonas Ivinskis, „Lietuvos istorija romantizmo metu ir dabar“, *Lietuvių katalikų mokslų akademijos suvažiavimo darbai,* t. 3, Roma, 1972.

kokios nors platesnės bendros Lietuvos istorijos. Priešingai, Juozapas Jaroševičius atsidėjo bendrojo tautos pasakojimo kūrybai, o šaltinių publikavimo nesiėmė. Palyginimui tiktų Simonas Daukantas: jo plunksnai priklausantys keturi istorijos veikalai atsirado lygia greta su didžiuliais ir ano meto akademinės kritikos reikalavimus puikiausiai atitinkančiais senųjų aktų rinkiniais. Jie buvo visiškai paruošti spaudai, bet nepasiekė spaustuvės. To dar nežinodamas Ivinskis negalėjo visų aplinkybių įvertinti.

Šiandien daukantianoje jau atversti keli nauji mokslo lapai. Prieš tris dešimtmečius buvo atkreiptas dėmesys į itin kruopščiai lietuvių istoriko spaudai parengtų senųjų privilegijų ir kitų aktų rinkinius. Liūdnam atsitiktinumui sutrukdžius jų atspausdinimą ilgai nebuvo galima suvokti tikrojo akademinio lygio. Spręsta tik pagal platesniam lietuvių skaitytojui skirtus bendrus istorijos veikalus. Dar didesnį perversmą daukantianoje sukėlė istoriko ir politikos mokslininko Sauliaus Pivoro knyga *Virtus Lituana*[6], kurioje tyrinėtojas visiškai naujai perskaitė Simono Daukanto istoriografijos tekstus.

Pozityvizmo epochos ribotumams kiek atslūgus, o naujojo istorizmo ir postmodernios humanistikos vėjams stipriau pūstelėjus, XIX amžiaus istorikų knygos skaitomos su nauju dėmesiu. Pradeda aiškiau rodytis kažin kokio nevisavertiškumo padiktuoti perdėm kritiški vėlesnių laikų vertinimai, kurie dabar atrodo kiek naivūs. Štai krūvon sudėjus šaltinotyros darbus, istoriko korespondenciją su Teodoru Narbutu ir kitais bei Sauliaus Pivoro tyrinėjimo vaisius, Simonas Daukantas stoja pačių solidžiausių XIX amžiaus istorikų greton. Tik visiškas neišmanymas gali versti toliau sekti pasakojimus apie romantišką diletantą, lietuvių patriotą be mokslinės gelmės.

Juozapo Jaroševičiaus kūrybinis palikimas, deja, nebuvo taip rimtai tyrinėtas. Per pusantro šimto metų įtvirtintas rimčiausių Vilniaus

---

6 Saulius Pivoras, *Virtus Lituana: politinė mintis Simono Daukanto istoriografijoje,* Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2022, 176 p.

mokyklos kritinės istoriografijos autorių panteone jis greičiausiai liko kaip ir aiškus, vienareikšmis autoritetas, kurio *Lietuvos atvaizdas* buvo visų minimas ir giliai, kritiškai neskaitomas. Dešimtmečiais gajus, pozityvizmo epochoje atsiradęs XIX amžiaus pirmos pusės Lietuvos istoriografijos srovių skirstymas į *romantinę* (Ignacas Onacevičius, Teodoras Narbutas, Simonas Daukantas, Liudvikas Jucevičius, Juzefas Kraševskis) ir *kritinę* (Joachimas Lelevelis, Ignacas Danilavičius, Juozapas Jaroševičius, Mykolas Balinskis, Simonas Stanevičius, Motiejus Valančius) iki dabar laikytinas pagrindine akademine nuostata. Tačiau postmodernistinis naujasis istorizmas ir kantrus įsiskaitymas į senus tekstus šiandien perša ne vieną susiklosčiusios tradicijos pataisą.

Jei atsižvelgtume į Juozapo Jaroševičiaus laikyseną, vargu ar galėtume įsivaizduoti jį pritariant tokiam griežtam bei formaliam *kritikų* ir *romantikų* priešpriešinimui. Jis savo veikalo įvade pagal visas akademinės etikos taisykles dėkoja tiems, kurių tiesioginiai patarimai ar pastabos padėjo savuosius uždavinius spręsti arba padarė netiesioginės įtakos pasirinktai pasakojimo versijai. Pirmiausia, padėka Onacevičiui, o po to pripažinimas, kiek daug inspiracijų sėmėsi iš Narbuto. Net pasiryžimas imtis didesnio Lietuvos istorijos kūrinio buvo pastarojo daugiatomės istorijos įkvėptas[7].

Kad ir kaip tolesnių tyrimų prašytųsi XIX amžiaus pirmos pusės istorikų dirbtuvių ir mokyklų santykiai, neabejotinas ir nepasenęs lieka Zenono Ivinskio teiginys, kad *Jaroševičius nagrinėjo Lietuvos praeitį objektyviai, neslėpdamas jos neigiamybių. Jo trijų tomelių „Obraz Litwy" ir šiandien kai kuriuo atžvilgiu nėra nustojęs reikšmės.*[8] Dar daugiau pasakytina. Šiandien atverčiamas lietuviškas vertimas skaitomas it visiškai modernus rašinys, nors ir nuo Zenono Ivinskio vertinimo praėjo dar pusė amžiaus. Bet ne čia dygsta paradokso nuojauta.

---

7 *Obraz Litwy pod względem jej cywilizacji, od czasów najdawniejszych do końca wieku XVIII,* przez J. Jaroszewicza, *cz. 1: Litwa pogańska,* Wilno, 1844, p. III.

8 Zenonas Ivinskis, „Lietuvos istorija romantizmo metu ir dabar", p. 323.

Argi nėra keista, kad beveik per du šimtus metų nuo paskelbimo lenkiško originalo geriausiu anos, sakykim, daukantinės, epochos lietuvių istoriografijos kūriniu nesyk krikštytas veikalas vėlesnėse lietuvių vertimų varžytuvėse pralaimėjo kitiems istorikams ir kitiems veikalams? Dar, sakyčiau, galima būtų ginčytis, ar teisingai buvo duotas tas šlovės krikštavardis, tačiau tikrai nėra racionalaus paaiškinimo, kodėl taip vėluota išversti tai, kas labiausiai buvo vertinama.

Galima daryti prielaidas ir spėlioti. Tačiau toliau spėjimo, kad tai atsitiktinumas, nedrįsčiau žengti. Kita vertus, argi ne šimtmečio prireikė ir garsiajai Mykolo Römerio knygai *Litwa: studyum o odrodzieniu narodu litewskiego* (Lwów, 1908), kol mūsų knygynų lentynas pasiekė *Lietuva: studija apie lietuvių tautos atgimimą*[9]. Yra ir dar silpnesnė prielaida, kuria tačiau verta su Garbiuoju Skaitytoju pasidalyti: gal tokie veikalai, kurie šiuolaikiniam lietuvių (ir ne mažiau lenkų) istorijos mokslui atrodė esminiai, o akademinių istorikų kuo puikiausiai žinoti ir skaityti, buvo kalbos slenksčio neatskirta tikrovė, tad ir vertimu platesniems Lietuvos sluoksniams nebuvo ypatingo reikalo rūpintis.

Dabar svarbiausia džiaugtis pagal taisyklę, kad geriau vėliau negu niekados. Tas *vėliau* taip pat turi bent jau vieną privalumą. Postmoderni praeities tyrimų būklė net ir ilgai sovietų indoktrinacijos narve laikytai visuomenei padeda perdėtai rimtai nežiūrėti į atskirus faktus ar teiginius. Sakyčiau, esama daugiau gebėjimo atpažinti istorijos pasakojimą kaip autorinį kūrinį, kaip savitą literatūros šaką. Postmoderni naujojo istorizmo laikysena (tarp kitų ir dėl lietuviškai prieinamos Hydeno White'o *Metaistorijos*) pirmiausia gundo suvokti kūrinio visumą, mąstyti apie pasakojimo grožį ir įsivaizduoti, kodėl autorius vienus ar kitus, įrodomus ar spėjamus nuotykius aprašo. Kaip moko istoriografijos pradžiamokslis, jau galime įsivaizduoti,

---

9 Mykolas Romeris, *Lietuva: studija apie lietuvių tautos atgimimą,* Vilnius: Versus Aureus, 2006, 253 p.

kokio triukšmo būta vieno ar kito istoriko galvoje tuo metu, kai ji buvo palinkusi virš rankraščio lapo.

Juozapo Jaroševičiaus *Lietuvos atvaizdo* tritomis nėra pritrenkiamai didelis, raidžių ir faktų gausa neprilygsta nei Teodoro Narbuto *Lietuvių tautos istorijos* tomams, nei kai kuriems Mykolo Balinskio ir Juozapo Ignaco Kraševskio istorijos raštams. Gal čia slypi viena priežasčių, kodėl šis veikalas turėtų Skaitytojui atsiverti it visai modernus, nepasenęs, prieinamas, net tam tikra prasme naujas. Jis kartu ir akademiškai mandagus. XIX amžiaus pirmosios pusės autoriams, žygiavusiems po bendra romantizmo vėliava ir iš meilės savo Lietuvai skendusiems gausybėje įrodytų ir neįrodomų faktų, Juozapas Jaroševičius elgiasi labai santūriai. Skirtingai nuo daugelio bendraamžių autorių, Bielsko atsiskyrėlio mokslinis kritiškumas atbaido nuo anuomet viešpatavusio polinkio gainiotis praeities dvasias ir miražus. Jis mitologijos ir legendinio pasakojimo dalies nelaiko istorijos pradžia.

Priešistorė – tai dar ne istorija, kuri, jo požiūriu, turi būti sietina su šaltiniais įrodoma civilizacijos ir valstybės pradžia. Jis neatmeta ir neginčija mitologijos, tačiau nei archeologijos, nei lyginamosios kalbotyros duomenys jam netampa istorijos pradžios visrakčiu. Tai rimtas apsisprendimas. Juk daugelis vakariečių istorikų imdamiesi sekti vienos ar kitos tautos istoriją neskiria daug vietos archeologinei priešistorei. Lietuvių tradicija kitokia. Juk ir šiandien archeologijos, mitologijos ir kalbotyros akmenimis paramstyti Lietuvos istorijos vartai. Juozapui Jaroševičiui istorija prasideda sulig rašytiniais šaltiniais ir civilizacijos pradmenimis.

Turime pripažinti, kad *Lietuvos atvaizdo* tomai nedideli. Jie labai logiškai atskirti vienas nuo kito. Būtina istorijos pradžių pradžia, klaidus kilmės klausimas ir lietuvių tautos unikalumą smarkiai lėmusi užsispyrusi pagonybė, leidusi sukurti labai stiprią valstybę – tai pirmojo tomo laikas. Įvykiai ir reiškiniai nuo Lietuvos krikšto iki Liublino unijos – antrasis tomas. Ir (čia svarbiausia) Lietuva kaip politinės civilizacijos fenomenas aprašoma trečiajame tome. Istoriografijos

tyrinėtojai labai aiškiai įvertino istoriko pasirinktą periodizaciją kaip mokslinę. Ir šiandien galima būtų taip elgtis imantis bendrojo mūsų tautos istorijos pasakojimo.

Be to, būtina priminti, kad ir patiems didžiausiems patriotinės romantinės istorijos darbininkams – Teodorui Narbutui ir Simonui Daukantui – XVI amžiuje sudaryta Liublino unija buvo itin neparanki kliūtis. Dažniausiai istorikai ties šia data baigdavo Lietuvos istorijos pasakojimą, palikdami jos tęsinį išimtinai lenkų istorikams. Abiejų minėtų meistrų susirašinėjime yra daug svarstomas šis klausimas ir džiaugiamasi dėl spaudoje pasirodžiusios nedidelės Justino Narbuto knygos, skirtos Saksų laikų Lietuvai. Tačiau Simono Daukanto laiškuose nėra jokio teigiamo reagavimo į esminį faktą – Juozapo Jaroševičiaus apsisprendimą paskirti trečiąjį savo veikalo tomą poliubliji niams laikams ir sekti Lietuvos pasakojimą iki pat XVIII amžiaus pabaigos. *Lietuvos atvaizdo* adresu pasakomi itin skeptiški sakiniai, o įspūdingas kūrinys tiesiog pavadinamas ne itin svarbiu veikalėliu.

Iš kur šis pirmojo lietuviškai ėmusio rašyti istoriko požiūris, mes negalime labai aiškiai pasakyti. Kiek tai susiję su teorinėmis ir vertybinėmis priežastimis? Kiek čia galėjo būti kokių nors asmeniškų dalykų? Gal menkinamo požiūrio žiežirbų ieškotina pačiame tekste? Kol kas turime tik Sauliaus Pivoro modernios daukantianos kritikos tekstą. O *Lietuvos atvaizdo* niekas panašiu būdu netyrinėjo. Kažkiek spragą užpildo Vytauto Berenio straipsniai. Beveik neabejotina, Juozapas Jaroševičius neskaitė oponento istorijos, o su Simonu Daukantu galėjo ir nesusitikti Vilniaus universiteto auditorijose, nes baigė studijas anksčiau nei pastarasis pradėjo studijuoti.

Beje, Saulius Pivoras, perskaitęs šios pratarmės teksto juodraštį, labai taikliai praplėtė aukščiau iškeltos prielaidos interpretacines ribas. Jam leidus pacituosiu fragmentą iš atsakymo į maniškį elektroninį laišką: *Man buvo įdomu, kad T. Narbutas atsakydamas į tą Daukanto atsiliepimą apie Jaroševičių labai aiškiai bandė Jaroševičių ginti. Jis 1845 m. kovo 17 d. laiške Daukantui rašė: „Trečiasis „Lietuvos vaizdo“*

tomas dar tebespausdinamas. Tas Ponas Jaroševičius – tai labai doras, laiko veltui neleidžiantis žmogus, dabar tyrinėjantis jotvingių istoriją. Pavasarį, Gardino Gubernatoriaus Pono Vaskovo padedami, kartu su juo ketiname kasinėti pilkapius Baltvyžių girioje.“ (*Laiškai Teodorui Narbutui: epistolinis dialogas, parengė Reda Griškaitė. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, p. 520–521.*) *Tokia akivaizdi Narbuto pastanga Jaroševičių apginti apeliuojant į jo asmenines ar profesines savybes, ne tiek į darbo turinį. Beje, Daukantas, kaip matyti, buvo skaitęs geriausiu atveju tik du būtent Narbuto jam atsiųstus Jaroševičiaus darbo tomus. Ir jo pagrindinis priekaištas Jaroševičiui, kad jis baudžiavinius santykius, tiksliau civilinių ir pilietinių teisių ribojimą didelei daliai žmonių, laiko egzistavusius bei pagrįstus kaip seniau, taip ir dabar. Bet sutinku, išsamesniam Daukanto prasto Jaroševičiaus veikalo įvertinimo supratimui reiktų analizuoti patį Jaroševičių.*[10] Kita vertus, *Lietuvos atvaizdo* kalba ir argumentacija liudija apie jo autoriaus asmeninius bruožus. Sunku paties Juozapo Jaroševičiaus kūriniuose rasti kokį nors nemandagų atžagarumą. Jis (beje, skirtingai nuo labiau karštakošio Juzefo Ignaco Kraševskio) nepeikia nei Narbuto, nei kitų labiausiai romantiškų autorių. Neretai remiasi jų pateikiamais faktais ir teiginiais. *Galimas dalykas, tikėtina, vieni istorikai mano taip, kiti dar kitaip...* – tai vis *Lietuvos atvaizdo* autoriaus pasakojimo figūros. Jis nuolat pabrėžia kone fatališką Lietuvos senų senovės miglotumą. Labai gerai supranta, kad senieji šaltiniai, kuriuose šmėžuoja daugiau mažiau tikėtini lietuvių protėvių pėdsakai, priklauso svetimųjų plunksnai. O ir rusėniškai surašyti Lietuvos metraščiai jo laikais buvo tik pradėti atradinėti. Tad vadintina mįsle priežastis, dėl kurios Simonui Daukantui *Lietuvos atvaizdas* atrodė tik menkas veikalėlis.

Sakytume, kad ši užduotis lieka pirmos svarbos istorijos mokslo istorikams, o lietuviško vertimo išspausdinimas tokią ateities galimybę labai sustiprins. Kita vertus, šis viltingas teiginys turi savo priešpriešą.

---

10 2023 m. lapkričio 14 d. Sauliaus Pivoro laiškas autoriui (asmeninis archyvas).

Regis, postmoderniška šiandiena rodo daugiau susidomėjimo tais romantizmo epochos kūriniais, kurie buvo dar XIX amžiaus pabaigoje nustumti į paraštes. Pozityvizmo banga ir naujos mados vertė kai ką diskredituoti, o kai kuriuos istorikus užmiršti.

Štai labai gilias tyrinėjimo tradicijas turinčioje lenkų istoriografijoje naujo dėmesio sulaukia istorijos mitologizacijai kadaise labiau atsidėję autoriai (Narbutas, Daukantas, Kraševskis, Jucevičius, etc.), o ne akademinės auditorijos visą šimtmetį labiau vertinami *kritikai*, arčiau mokslinio branduolio buvę autoriai. Geras šio reiškinio pavyzdys yra puikios kultūros istorikės Małgorzatos Litwinowicz-Drożdziel knyga *Apie Lietuvos senienas*[11].

Jos tyrimas gerokai sušvelnina iki šiolei istoriografijos istorijoje pabrėžtus romantinės ir kritinės srovių skirtumus. Visos Vilniaus mokyklos istorikus vienodai dominęs klausimas buvo lietuvių kilmė. Kai kada Ksaverui Bogušui ar Simonui Daukantui buvo prikaišiojama už menkai pagrįstą pasitikėjimą mūsų tautos kilme iš Romos užkariautojų herulių genties. Ši laikysena buvo it koks lietuvių istorikų naivumo ir diletantizmo ženklas. Tačiau, kaip teigia Małgorzata Litwinowicz-Drożdziel, *šios teorijos jėgai pakluso net Lelevelis, pradžioje skeptiškas, po to taip pat Ignacas Onacevičius, Juozapas Jaroševičius, kuris ta tema net atskirą knygelę išspausdino, taip pat Ignacas Danilavičius*[12].

Lietuvių tautos kilties ir pirmojo pasirodymo istorijos scenoje tema buvo romantizmo epochos žymė. Juozapas Jaroševičius ją taip pat be didelių dvejonių nešiojo. Apskritai, gausėjant naujų tyrimų bei publikacijų, peršasi mintis, jog grupuojant XIX amžiaus pirmosios pusės Lietuvos istorikus geriau tiktų *romantinės-patriotinės* ir *romantinės-kritinės* srovių pavadinimai. Kad ir kaip buvo lenktyniauta

---

11 Malgorzata Litwinowicz-Drożdziel, *O starożytnościach litewskich: mitologizacja historii w XIX-wiecznym piśmiennictwie byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego,* Krakow: Universitas, 2008, 228 s.

12 Ten pat, p. 82–83.

moksliškumo varžybose, visus anos epochos autorius vienija rūpestis kolektyvinio individo-tautos, o ne vien valdovų ir viešpačių istorijos.

* * *

Neneigtina, yra daug kliūčių suprasti *Lietuvos atvaizdą* kaip mūsų laikams tinkamą ir beveik funkcionalų veikalą. Tai, kas buvo esmiškai svarbu XIX amžiaus pradžioje, šiandien yra lietuvių istoriografijoje ir bendroje savivokoje beveik užmiršta. Bet juk humanistika nesunkiai gali pažerti pavyzdžių, kuomet kažkas iš užmaršties iškyla ir prasmingai suskamba savas problemas velkančiame naujame laikmetyje. Dažniausiai prie tokių nušvitimų mus pratina filosofijos ir literatūros istorikai, bet vis dažniau prie jų prisideda istoriografijos istorijos autoriai. Dabartinis vertimas tikrai pretenduoja tokiu skaitiniu tapti.

Pirmame tome savo pasakojimo pradžią Jaroševičius susieja su heruliška kilmės teorija, vėliau labai aiškiai iškelia jotvingių šaknį, iš kurios augina į istorijos šviesą žengiančią senovės lietuvių tautą. Galbūt kilties aiškinimas šiandien atgraso pozityvistiškai mąstančius praeities mokslininkus, tačiau jotvingiška gija vis dar gyva, tiriama, proistorės scenoje prasminga. Baltiškasis gentinis pradas ir etnolingvistinės žymės Juozapui Jaroševičiui yra svarbios, tačiau jis labai atsargiai argumentus renkasi iš kalbos aruodo. Ko gero, ne tik dėl to, kad lietuviškai nekalbėjo (žodynai ir jam, kaip ir Narbutui ar Kraševskiui, buvo prieinami), bet dėl to, kad buvo itin atsargus lyginamosios kalbotyros ir lietuvių kalbos atsargas versti pirminiu istorijos šaltiniu.

Kaip doras romantizmo epochos istorikas neslepia, kad jo gimtojo krašto praeitis jam yra visų svarbiausia. Kuo arčiau vietos, iš kur buvo kilęs ir kam iki gyvenimo kelio priklausė, tuo labiau. Šiandienos istorijos mokslui artimas ir jo nuoširdus prisipažinimas, kad būtent dėl to jotvingiai, kadaise neabejotinai gyvenę gimtosiose Juozapo Jaroševičiaus apylinkėse, yra kone svarbiausi veikėjai ties ta riba, kur visai migloti priešistorės mitai susiliečia su mokslui labiau suprantamais šaltiniais.

Lietuvos atvaizdo autorius veda skaitytoją per materialinio gyvenimo ir papročių lankas prie to, kas svarbiausia barbarybės ir civilizacinio lūžio epochoje – valstybės ir jos santvarkos žemėlapių. Antrasis veikalo tomas išskleidžia labai įtaigią drobę, vaizduojančią tą civilizacinį lūžį, kuris siejasi su krikščionybės atėjimu. Rytų ir Vakarų krikščionybės formos turėjo įtakos lietuviams. Vytautas Berenis siejo šios lygsvaros tarp Rytų ir Vakarų nuojautą su faktu, kad Juozapas Jaroševičius (kaip ir Narbutas, Onacevičius ar Danilavičius) kilęs nuo Gardino ir Balstogės apylinkių, kuriose buvo istoriškai išsiplėtojęs unitų tikėjimas[13]. LDK civilizaciniu reiškiniu laikytina po Bažnyčių unijos atsiradusi Graikų apeigų Katalikų Bažnyčia buvo akivaizdus tokios lygsvaros pamatas, kurį žiauriai išardė Rusijos valdžia po Lietuvos užkariavimo XVIII amžiaus pabaigoje. Tačiau dar svarbiau yra kas kita: civilizacijų kryžkelėje susiklosčiusio Lietuvos likimo aiškinimas įsitvirtino vėlesnėje istorijos vaizduotėje ir neišnyko iki mūsų dienų.

Svarbiausia Juozapo Jaroševičiaus teksto naujiena yra ta, kad civilizaciniu požiūriu istorinė tauta net ir pagoniškos barbarybės laikotarpiu brandino užuomazgas savitos lietuvių civilizacijos, kuri savo pilnatvę pasiekia tik sukūrusi valstybę ir tos valstybės ginamus įstatymus. Ne lietuvių kalba, kuri padeda identifikuoti valstybės kūrėjų tapatybę, bet pilietinė ištikimybė, įstatymai, požiūris į juos (kartu sudėjus – teisės kultūra), jo manymu, lemia tautos atskirybę, suverenumą, gyvastį. Tiesą sakant, teisės ir valstybės istorijos ašis buvo svarbiausia XIX amžiaus Vakarų istorijos moksle. Lietuvos versija gryniausiu pavidalu buvo išdėstyta Juozapo Jaroševičiaus, kuriam nekilo dvejonių, kad lietuviai kaip tauta civilizaciniu požiūriu praeityje buvo suvereni, o ir gyvuoja iki jo laikų.

Pradinio Atgimimo etapo arba ankstyvojo nacionalizmo laikais lietuvių sąmonėje šis požiūris pamažu buvo išstumtas į pašalius,

---

13 Vytautas Berenis, „Simono Daukanto ir Juozo Jaroševičiaus istorinės Lietuvos samprata“, p. 98.

vis labiau susitelkiant į kalbinius ir etnografinius dvasinės kultūros reiškinius kaip lemtingiausius tautos būties pamatus. Čia kartotina itin skvarbi Czesławo Miłoszo įžvalga, kurią, prisipažinsiu, nenustoju įvairiomis progomis kartoti ir aš. Nestokodamas savo gimtosios Lietuvos meilės ir nuolat pasisakydamas priklausąs paskutiniesiems Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos piliečiams, jis maždaug taip išdėstė pačią trumpiausią Lietuvos istorijos versiją. Sužlugdyta ir rusų užkariauta lietuvių tauta savo stiprybe sukūrė stebuklą ir nepasidavė, išliko, išgyveno bei prisikėlė iš nuosmukio. Tačiau tuo pat metu ji iš politinės civilizacijos subjekto atgimė į filologijos produktą.

Dabar skaitant *Lietuvos atvaizdo* vertimą nenumaldomai peršasi įtarimas, kad didysis *lietuvis ir lenkų poetas* savąjį Lietuvos praeities supratimą ugdėsi labai įdėmiai skaitydamas Juozapo Jaroševičiaus veikalą. Lietuvių, kaip atskiros politinės civilizacijos reiškinio, istorija Miłoszui galėjo būti įdiegta būtent šio tritomio veikalo, kurio vertimas atiduodamas į mūsų rankas. Čia vertas dėmesio galėjo būti ir paprastas faktas: abu – ir istorijos autorius, ir jos skaitytojas – visų pirma buvo teisininkai. Abu gerai jautė, kad seniesiems lietuviams Lietuvos Statutas reiškė tą patį, ką žydams Talmudas. Abu būtų sutikę su metaforiška mintimi – anie lietuviai buvo Lietuvos Statuto tauta. Mums greičiausiai reikėtų pasitelkti sinonimiškus terminus. Politinės civilizacijos subjektas arba Lietuvos Statuto tauta reiškia daugiau mažiau tą patį, ką žymi *politinė tauta* arba angliškas *nation-state* analogas.

Negana sakyti, kad per ilgą laiką nuo *Lietuvos atvaizdo* pasirodymo Lietuvos istorijos bendrieji pasakojimai keitėsi politinės civilizacijos subjektą keičiant į filologijos ir etnografijos produktą pačią veikėją – lietuvių tautą. Mykolo Römerio, Augustino Janulaičio (teisininkų ir istorikų) tekstuose dar bandyta ieškoti lygsvaros tarp abiejų pradų. Kultūros istorijos lankose Mykolas Biržiška, Vincas Maciūnas ir Vanda Daugirdaitė-Sruogienė laikėsi panašios pozicijos. Per skaudų sovietmetį Jurgio Lebedžio ir Meilės Lukšienės intuicija atliepė

aptariamą dilemą. Akivaizdu, kad visi jie gerai suprato mūsų praeities keliamus klausimus, nors niekas iki dabar nepateikė visus patenkinančių išrišimų arba atsakymų.

Dabar mano peršama nuostata, kad Juozapo Jaroševičiaus veikalas lietuviško vertimo pavidalu mums atsiveria kaip labai šiuolaikiškas kūrinys, nėra komercinė ar patriotinė patetika. Šiuolaikiškumas visų pirma sietinas su galimybe vieną ar kitą senų senovės aiškinimą perskaityti kaip dabarties poreikius patenkinantį tekstą. Todėl *Lietuvos* kaip politinės civilizacijos subjekto *atvaizdas* šiandien suteikia galimybę dabartinei politinei tautai sugrąžinti ant dorų bėgių savąjį istorinį pasakojimą, ieškoti protingesnių lygsvarų, nuolatinio bendrabūvio ir susikalbėjimo tarp tos senosios didžiųjų kunigaikščių Lietuvos ir dabartinės vis dar demokratinės Lietuvos Respublikos – Europos Sąjungos narės. Dar kitaip tariant, šiuo įvadiniu pristatymu išties yra gundoma skaityti klasikinį XIX amžiaus istoriografijos kūrinį kaip dabarties tekstą. Arba įsivaizduoti, kad šitaip (senas detales keičiant į vėliau išaiškintas) iš esmės ir dabar galima pasakoti Lietuvos istoriją. Bet be pretenzijos, kad visos durys gali būti atrakinamos vienu raktu.

* * *

Lietuvos praeitis yra padiktavusi daug istorijų. Vieni tyrinėtojai ir pasakotojai labiau nėrė į sunkiau įrodomus ir mažiau pagrįstus siužetus, kiti ribojo save griežtomis šaltinių kritikos taisyklėmis. Vieniems rūpėjo patriotinis istorijos moralas ir savo gimtosios šalies meilės prisipažinimai. Kiti tikėjo, kad nedangstoma tiesa apie viską, ką gero ir ką apgailėtinai blogo mūsiškiai praeityje padarė, yra padoriausia tos pačios meilės išraiška. Norisi tikėti, kad Juozapo Jaroševičiaus *Lietuvos atvaizdas* šiandienos lietuvių bus perskaitytas su tuo grožiniu džiugesiu, kokį patyrė šių eilučių autorius. Taip ir norisi baigti įvadines lietuviško vertimo pastabas Haydeno White'o *Metaistorijoje* įrašytais viltingais žodžiais, kad istoriografija dar gali būti tokia, kokia ji buvo XIX amžiuje.